

УДК 355.48(100)“1914/1918”:327“19/”

© Олександр ШМОРГУН

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА ЯК ПРОЛОГ ДО ДРУГОЇ ВСЕСВІТНЬОЇ ВОЄННОЇ КАТАСТРОФИ: СТАДІАЛЬНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ

У статті проаналізовано особливості зміни соціально-економічного лідерства наприкінці ХІХ ст. Показано, що відставання Великої Британії від її конкурентів на зовнішніх ринках пов'язане з переходом на екстенсивний алгоритм існування найбільшої імперії світу, яка стала батьківщиною промислового перевороту, її переорієнтацією на фінансово-лихварські механізми отримання надприбутків, що є показником початку стадіально-цивілізаційного занепаду класичної буржуазної формації. Крім того, показано, що Німеччина, яку й нині багато істориків вважають головним винуватцем Першої світової війни, в цей період здобуває конкурентні переваги насамперед завдяки форсуванню інноваційної складової свого розвитку, зумовленого обранням принципово іншої, щодо англосаксонської, моделі суспільного ладу посткапіталістичного типу. Важливо, що саме на таких засадах нового суспільного ладу вже у ХХ ст. низка розвинених країн Сходу і Заходу продемонструвала економічне диво.

Доведено, що антагонізм між найпотужнішими геополітичними гравцями, який призвів до Великої війни, був спричинений не настільки так званим колоніальним переділом світу, наскільки зіткненням двох несумісних стратегій дальшого існування людства. Причому приченість Російської імперії за такого підходу була пов'язана саме з тим, що вкотре змарнувавши історичний шанс модернізації, вона в неминучому світовому воєнному конфлікті через панування в державі компрадорськи орієнтованого класу обрала статус сателіта Великої Британії та Франції, які на той час були основним форпостом саме загниваючого монопольно-фінансового та загарбницького імперіалізму якісно нового глобального типу, що врешті став головною причиною обох світових, а потім «холодної» та нинішньої «гібридної» війн (путінський режим є похідним від сучасної глобальної «світосистеми» вже постмодерного неокolonіалізму).

Ключові слова: *стадіально-цивілізаційний підхід, фінансовий імперіалізм, геополітика, національне самовизначення, неокolonіалізм.*

Попри існування величезного масиву літератури, присвяченої рушіям та подіям Першої світової війни, досі незрозуміло, чому після фактично добровільного припинення наступальних бойових дій Німеччиною, після обіцянок посередника та міжнародного третейського судді – американського президента В. Вільсона про те, що в цій війні не повинно бути переможців і всім головним «дійовим особам та виконавцям» буде дозволено, так би мовити, зберегти обличчя, за сумнозвісною Версальською мирною угодою країни-переможці не просто наклали великі репарації на переможену колишню Німецьку імперію, а й фактично намагалися знищити Німеччину як суверенну націю-державу. Адже загалом за Версальським договором Німеччина втрачала восьму частину своєї території і дванадцятку – населення, 75 % видобутку залізної руди та цинку, 20 % – вугілля, 20 % – виплавки чавуну, 33 % – виробництва сталі, годі вже й казати про величезні прямі конфіскації сировини й товарів. Уздовж правого берега Рейну було створено демілітаризовану зону.

Німеччині дозволили мати лише стотисячну армію, її позбавляли військового флоту й авіації. Імперію Вільгельма змусили також відмовитися від усіх колоній і зобов'язали виплачувати репарації у 269 млрд золотих марок, що на той час було еквівалентом приблизно 100 тис. тонн золота (які, попри певні послаблення, остаточно були виплачені лише у 2010 р.). Серйозне обурення в Німеччині викликало й передання численних німецьких меншин під владу новостворених Польщі, Чехословаччини, Литви, Латвії, Естонії, Королівства Сербів, Хорватів і Словенців (від 1929 – Югославія), а також Франції та Румунії.

Тож не дивно, що вже у 1919 р. знаменитий економіст Дж. Кейнс застерігав: Версальська угода фактично закладає фундамент Другої світової війни, в якій Німеччина спробує взяти реванш за свою поразку й нечуване приниження – практично спробу її знищення як суверенної держави. А одному з переможців, маршалові Ф. Фошу, належать пророчі слова про те, що у Версалі між ворогуючими сторонами підписано лише перемир'я на 20 років. Про ту саму небезпеку попереджали британський прем'єр Д. Ллойд Джордж та класик філософії історії О. Шпенглер. Отже, логічно, що деякі історики взагалі вважають Першу світову війну своєрідним прологом до другої всесвітньої воєнної катастрофи.

Показово, що відомий американський журналіст і політолог В. Ліппман, який фактично був не тільки радником, а й соратником президента В. Вільсона (раніше – радником Т. Рузвельта) й фактично співавтором промови американського глави держави та його знаменитих «Чотирнадцяти пунктів мирної програми» й конвенції Ліги Націй, покинув Паризьку мирну конференцію ще до її закінчення, продемонструвавши цим обурення з приводу порушення союзниками-переможцями попередніх домовленостей із Німеччиною, що капітулювала в обмін на гарантії укладення «миру без анексій і контрибуцій» (невдовзі В. Ліппман напише відомі книжки «Суспільна думка» й «Фантом публічності», в яких, спираючись на свій недавній досвід участі в міжнародній політиці, розвиватиме тезу про те, що процедурна демократія з її можливістю тиску на

політичних діячів, яким надається в борг своєрідний політичний кредит під загрозою наступного непереобрання, часто не наважується на ухвалення важливих і відповідальних рішень, розрахованих не на сьогоденну підтримку загалом, а на стратегічну перспективу).

Здавалося б, те, що головним винуватцем першої Великої війни є саме Німеччина, не підлягає сумніву. Адже хоча О. фон Бісмарк ратував за антиколоніальну політику, що вимагала величезних воєнних і ресурсних витрат, на користь свого пруського державного соціалізму національного, а не імперського взірця, після відставки «залізного канцлера», за Вільгельма II, запанувала концепція імперського пангерманізму з її культом кайзера, армії та прагненням до колоніальних захоплень, що були невдовзі частково реалізовані [1].

Понад те, цю імперіалістичну політику було посилено потужною теоретичною базою, а саме концепцією життєвого простору, яка мала пронацистське соціал-дарвіністське підґрунтя й передбачала створення Великої Німеччини (Серединної Європи), що корелювало з численними територіальними претензіями імперії Вільгельма до різних європейських країн, включно з Росією, яку взагалі планувалося піддати територіальному перерозподілу. У зв'язку із цим у німецькій пресі розгорнулася пропагандистська діяльність під гаслом «Пруссія – під керівництвом пруського короля, Німецька імперія – під керівництвом Пруссії, світ – під керівництвом Німеччини», реалізація якого мала гарантувати імперії «місце під сонцем» [2]. Демонструючи реальність своїх намірів наприкінці ХІХ ст., Німеччина захопила Того й Камерун, Південно-Західну Африку, Каролінські, Маріанські й Маршаллові острови та інші території (хоча її колонії все одно поступалися британським у 11,5 раза за площею і в 32 рази за населенням). Отже, не випадково на імперських зазіханнях Берліна як на головній причині Першої світової наполягає президент Франції у 1913–1920 рр. Р. Пуанкаре у своїх «Спогадах» та написаній у 1924 р. праці «Походження світової війни».

Причиною виникнення цього етноцентричного імперського експансіонізму, в основі якого був войовничий реакційний націоналізм, що ніби визначав мотивацію деяких країн, часто називають запізнення у формуванні власної державності. Не секрет, що Німеччина відстала у процесі свого націєтворення, яке «залізний канцлер» О. фон Бісмарк мусив проводити «залізом і кров'ю». Здається, те саме можна сказати про Італію, котрій поштовх до формування модерної нації, як і аморфному конгломерату німецьких князівств, дали Французька революція та наполеонівські війни проти коаліції європейських імперських реакційних режимів (за фасадом яких так чи інакше приховувалася Британська імперія). Що ж до Балканського регіону, до якого належали й новостворені держави, й так звані бездержавні етнічні утворення, що входили до тогочасних європейських імперій, то його народам також приписують прагнення досягти національного суверенітету й навіть імперської величі, яке теж спонукало до воєнних сутичок.

Але головне навіть не це. Хоч як дивно, насправді навіть коли враховувати юнкерсько-пруські замашки в зовнішній політиці Вільгельма II, об'єктивно

Німеччина мала не так багато підстав для розв'язання масштабної війни саме з метою безпосередньої анексії британських колоній та переділу світу воєнними засобами, позаяк в описуваний період вона володіла як мінімум на європейському континенті безсумнівними конкурентними перевагами в економіці, що спиралась на її повне технологічно-інноваційне лідерство, яким Велика Британія – батьківщина індустріального перевороту – поступилася саме Німеччині.

Справді, за двадцятиріччя від 1873 до 1900 р. питома вага Великої Британії у світовому господарстві, зокрема й через відставання англійської промисловості, скоротилась удвічі з лишком (у світовій промисловості вона зменшилася від 32 % у 1870 до 14 % у 1913 р.). За цей час експорт промислових виробів із Великої Британії збільшився на 8 %, а з Німеччини – на 40 %, завдяки чому остання вийшла на друге місце у світі за обсягами промислового виробництва (16,5 %), обігнавши Сполучене Королівство за експортом продукції машинобудування (від 1906 до 1912 р. Німеччина наростила його на 100 %, тоді як Британія лише на 20 %).

Саме машини становили майже третину німецького експорту, який на світовому ринку теж посідав перше місце. Цих показників імперська економіка досягла передусім завдяки масовому розвитку найновітніших прогресивних галузей промисловості: електротехнічної, алюмінієвої, хімічної. До початку війни Німеччина була лідером на світовому ринку електротехнічних виробів (її питома вага в загальному експорті цієї продукції дорівнювала 50 %), а також у виробництві хімічних фарб, які використовувала промисловість усіх країн.

Як наслідок, «Англія дедалі більше відставала в технічному сенсі. Обладнання багатьох англійських підприємств застаріло. Пар залишався головною енергетичною силою англійської промисловості, тоді як США й Німеччина вже широко застосовували електрику. Нові галузі промисловості – електротехнічна, хімічна – не дістали в Англії широкого розвитку. Багато галузей англійської промисловості страждали на технічний консерватизм» [3].

Виникає логічне запитання: у чому ж полягала головна причина відставання Британії, яка стала батьківщиною промислового перевороту? Фахівці з економічної історії так чи інакше звертають увагу на те, що розвиток якраз і почала гальмувати наявність величезних колоній, утримування яких, попри забезпечення дуже високого приросту ресурсної бази, робочої сили та ринків збуту, щораз більше вступало в нездоланий антагонізм із власне британськими національними, зокрема й економічними, інтересами! У зв'язку із цим видатний критик не тільки британського, а й новітнього світового імперіалізму, що в той час народжувався, Дж. Гобсон у своїй класичній праці з досить виразною назвою «Імперіалізм» доводив, що Британська колоніальна імперія є, по суті, паразитичною, а тому згубно впливає на економічні засади суспільства метрополії, насамперед на його креативний потенціал [4]. Вимагаючи від «володарки морів» величезних військових витрат для успішного суперництва з іншими світовими імперіалістами й тримання в покорі представників поневолених народів, ресурси колоній не давали змоги компенсувати цю гонку озброєнь передусім на морі, бо ринки

збуту вироблених товарів у них були недостатніми через низький рівень потреб, а передусім купівельної спроможності місцевого населення.

Але водночас, задовольняючи завдяки колоніям частину своїх (переважно продовольчих та сировинних) потреб за заниженими цінами й продаючи надлишок продовольства на світовому ринку, а також отримуючи надприбутки за рахунок надексплуатації своїх сателітів, «імперія, над якою ніколи не заходить сонце», все-таки здобувала додатковий фінансовий капітал, що допомагав підтримувати високий рівень життя населення в метрополії, а головне – розвивати міжнародне кредитування задля отримання лихварського надприбутку.

Усе це породжувало невинуватене зростання спекулятивно-банківських пріоритетів над зовнішньоторговельним, а отже, й над потребою в розвитку промисловості. Як наслідок, Британська імперія, що була найбільшою колоніальною державою (колонії переважали метрополію за територією в понад 100, а за населенням – у 8 разів), фактично першою вступила в добу стадіально-цивілізаційного занепаду класичного капіталізму, яка трохи пізніше дістане назву загниваючого імперіалізму: «наявність величезних колоніальних володінь і тривале панування на світових ринках зумовили те, що в Англії тенденція до загнивання та паразитизму проявилася раніше і з більшою силою, ніж в інших державах. Англійська буржуазія багато в чому втратила стимул до систематичного вдосконалення виробництва» [5].

Відтак виникла парадоксальна ситуація: колонії слугували потужним сировинним додатком до британської промисловості, яка поступово ставала непотрібною метрополії. Адаже, повторюємо, надприбутки щораз більше з'являлися не просто завдяки експлуатації колоній задля розвитку британської промисловості. За доби утворення фінансового капіталу банкіри Англії віддавали перевагу вміщенню «надлишкових» капіталів зовсім не в національну економіку, а під лихварський відсоток на міжнародних фінансових ринках. Саме гонитва капіталістів за найбільшим кушем і призводила до того, що Англія – перша фінансова держава світу – не знаходила коштів для модернізації багатьох застарілих галузей своєї індустрії: напередодні Першої світової війни щорічні капіталовкладення в її власну економіку були вдвічі-втричі меншими, ніж за кордон.

Якщо казати конкретніше, то наприкінці ХІХ ст. загальний дохід від капіталовкладень у зарубіжжі сягав 90 млн, а від англійської зовнішньої торгівлі менш ніж 18 млн фунтів стерлінгів. Британія ставала дедалі більшим світовим лихварем, проте свою промислову перевагу незворотно втратила. Тому зовсім не дивно, що впродовж 1870–1913 рр. вона перетворилася з експортера на імпортера: її імпорт подвоївся. Отже, казати, ніби Велика Британія конкурувала з Німеччиною за першість у виробництві та експорті високоякісних товарів і саме тому між цими двома країнами точилась боротьба не на життя, а на смерть за ринки збуту, немає підстав.

Понад те, завдяки відсоткам із лихварського капіталу Сполучене Королівство отримувало прибутки, що давали йому змогу фактично за економічного

занепаду мати позитивний платіжний баланс у зовнішній торгівлі. Швидше тут йдеться про прагнення Лондона будь-що спекатись ефективного конкурента передусім в особі Берліна (США в цей час були ще більшою мірою націлені на насичення внутрішнього ринку, а також на економічне завоювання Південної Америки та Далекого Сходу де, втім, їхні інтереси вже почали стикатися з британськими).

Німеччина прагнула завоювати нові ринки збуту для своїх товарів і зруйнувати Британську імперію передусім із метою не захоплення нових колоній, а встановлення вигідного їй режиму вільної конкуренції. А це, зі свого боку, загрожувало Британії втратою в процесі світового переформатування джерел надходження капіталу завдяки її статусу світового банківського центру та емітента на той час резервної валюти – фунта стерлінгів, а отже, ролі головного фінансового посередника в міжнародних економічних обмінах. «Лондон мав становище світового фінансового центру. Англійська валюта виконувала роль міжнародних грошей, виступала як розрахункова одиниця у світових торговельних оборудках. Серед найвідоміших представників фінансової олігархії Англії виділялись такі банкіри, як М. Ротшильд, А. Берінг, Дж. Ллойд, Дж. Чемберлен, капіталовкладення яких розміщувались у більшості країн світу» [6].

Для Німеччини навіть колоніальні сировинні ресурси не були настільки спокусливою ціллю, щоб заради них прагнути широкомасштабної руйнівної війни. Річ у тому, що як зараз, так і тоді інноваційний шлях розвитку економіки завдяки запровадженню нових технологій зменшував потребу в сировинних ресурсах. І навпаки, дуже показово, що на початку ХХ ст. стрімко зростає англійський експорт вугілля: за даними 1913 р., Велика Британія вивезла машин на 37 млн, а кам'яного вугілля – на 54 млн фунтів стерлінгів.

Нарешті, існувала ще одна, чи не головна, обставина, яка пояснювала бажання Антанти оголосити Берліну війну на знищення. Попри всі прагнення Вільгельма II вписати Другий райх у традиційну світову імперіалістичну політику неухильного наростання воєнно-економічного паразитизму, Німеччина спиралася на європейську модель соціально-економічного розвитку, принципово відмінну від англосаксонської: на протигагу американським трестам близько 500 німецьких олігопольних картелів і синдикатів, по суті, були особливими корпораціями, побудованими на запроваджених іще О. фон Бісмарком засадах стимулювання інноваційних форм підвищення продуктивності праці насамперед за рахунок загальнонаціонального розвитку продуктивних сил, що забезпечувало конкурентні переваги Німеччини й на зовнішніх ринках (цікаво, що вже згадуваний В. Ліппман розробляв концепцію «вільного колективізму», похідну від ідей фабіанства, австромарксизму, феодалного соціалізму та інших європейських і японської ідей національного солідаризму та корпоративізму, типологічно зіставних із бісмарківським зовсім не нацистським «націонал-соціалізмом»).

Отже, якщо говорити про глибинні витоки Першої світової війни, то вони зовсім не останньою чергою полягали у кривній зацікавленості Антанти (і, в

більш прихованому вигляді, США) у знищенні Німеччини не просто як конкурента на світовому ринку, а як держави, що будує свою економіку на засадах не акціонерно-лихварського космополітизму, а модерного національно-корпоративного солідаризму [7]. Тобто саме втрата Британією так званої пасіонарності, або креативності, – головна причина нездатності бути гідним конкурентом Німеччині не тільки в технологічному розвитку, а й у змаганні за лідерство в побудові фактично нового суспільно-економічного устрою, який виник унаслідок адекватної системної «Відповіді» стадіального масштабу на «Виклик» історії.

Не дивно, що саме автор концепції цивілізаційного «Виклику» та «Відповіді», один з основоположників модерної філософії історії та сучасник описуваного періоду А. Тойнбі тонко підмітив цей момент: «Британська промисловість неохоче усвідомлювала силу німецької промисловості, що суперничала з нею, а усвідомивши, відреагувала на кинутий їй виклик хибно. Британським підприємцям було варто визнати правду: успіх їхніх німецьких суперників забезпечений поєднанням наполегливої праці з високим інтелектом. Німці були піонерами в галузі застосування наукових досягнень до розвитку техніки. Якби англійці правильно сприйняли даний їм урок, то заходилися б вивчати нові, досконаліші німецькі методи з тим, щоб застосувати їх на практиці. Якби англійці виявилися достатньо уважними і знайшли свою позитивну «Відповідь» на «Виклик», вони могли б великодушно визнати, що німці чесно заслужили свій успіх і змагатися з ними потрібно без недобррозичливості. Замість того щоб прагнути виграти суперництво з німцями, роблячи ставку на наполегливу працю та підвищення продуктивності, вони намагалися відбити удар, примушуючи своїх співвітчизників розплачуватися за повільний розвиток британської промисловості» [8, 174–175]. Привертає увагу той факт, що А. Тойнбі відзначає не кількісну, а саме якісну відмінність німецької економіки від британської. Ця відмінність, і на думку Д. Травіна та О. Марганії, породжена інноваційністю самого суспільного ладу, який починає запроваджуватись паралельно з національною консолідацією Німеччини вже за часів Бісмарка [9, 439–463; 10, 529–561].

Усе це пояснює, чому спеціальна комісія, створена для вивчення британського потенціалу конкурентоспроможності, запропонувала запровадити приховано протекціоністські заходи, поставивши вимогу, щоб німецькі товари на британському ринку обов'язково мали клеймо «зроблено в Німеччині».

Отже, прагнучи зламати імперські протекціоністські бар'єри, Німеччина фактично ставила ті самі вимоги щодо вільної міжнародної торгівлі, які намагатиметься провести в життя американський президент В. Вільсон за підсумками Першої світової війни і які значною мірою буде реалізовано лише після Другої світової, безпосереднім наслідком якої стане не тільки чергова поразка Німеччини, а й знов-таки, цілком свідомо підготовлений США крах Британської імперії.

Саме тому напередодні Першої світової війни Німеччина, володіючи технологічними перевагами в економіці, будь-що прагнула подолати протекціоніст-

ські бар'єри розвинених країн із великою купівельною спроможністю населення, майже до останнього намагаючись уникнути збройного конфлікту. Взагалі, як свідчать праці, присвячені досліджуваній проблематиці, боротьба за колонії була зовсім не головною причиною Першої світової війни. «Війна спалахнула, – пише відомий французький фахівець Р. Арон, – не внаслідок колоніальних конфліктів між різними національностями на Балканах. У Марокко французькі та німецькі банки були схильні порозумітися... Англійська опінія була не менш свідома того, що дві економіки не тільки конкурували між собою, а й доповнювали одна одну, будучи одна для одної найкращим замовником і найкращим постачальником» [11, 257].

Того самого погляду притримується й Е. Гобсбаум, пишучи, що «подібно до того, як свобода проникнення на світові ринки не завдає жодної шкоди сучасній Японії, так і німецька промисловість могла б спокійно насолоджуватись нею до 1914 р.». На думку цього відомого історика, навіть найбільша з потенційних невдач – Британія, що програла змагання за вдосконалення своєї промисловості, могла б утриматися від державного протекціонізму, позаяк «її економічні інтереси залишалися спрямованими на мирний розвиток, незважаючи на постійні побоювання конкуренції з боку Німеччини, які різко проявились у 1980-х роках, та реальне проникнення німецького й американського капіталу на британський внутрішній ринок» [12, 455].

Але проблема в тому, що «конкуренція на грошовому ринку має суттєво інший характер, аніж конкуренція на товарному ринку. Найважливіша відмінність насамперед у тому, що на грошовому ринку капітал має форму грошей, а на товарному його ще доводиться перетворювати з товарного капіталу на грошовий. Однак при цьому можливо, що перетворення виявиться невдалим, тобто товарний капітал знеціниться й замість прибутку матимемо збиток. [...] Коли конкурують між собою грошові капітали, капітал як такий гарантовано і річ лише в тому, наскільки він зросте, яка буде величина відсотка» [13, 203]. Ось чому «разом із капіталістичним розвитком постійно зростає і та сума грошей, яку невиробничий клас надає в розпорядження банків. [...] Отже, з розвитком капіталізму та організації кредиту залежність промисловості від банків зростає» [14, 264].

І саме цей момент, за великим рахунком, став першопричиною Першої та Другої світових війн. Адже чи не найважливішим «...економічним чинником імперіалізму є його сприяння в справі розміщення капіталів. Зростаючий космополітизм капіталу є найбільшим економічним фактором нашого часу. Будь-який передовий промисловий народ прагне розмістити більшу частину свого капіталу за межами власної політичної території, в чужі країни або колонії і отримати з цього джерела дохід, що постійно зростатиме» [15, 59].

Причому дедалі більше відставання в інноваційному розвитку економіки, де безсумнівним лідером стала Німеччина, підштовхувало Британську імперію до обрання легшого способу вирішення своїх проблем, яким на перший погляд і видається фінансово-спекулятивний механізм надзбагачення: «Заміна устат-

кування вимагала значних додаткових вкладень капіталу, прибутки від яких надійшли б через тривалий час. Власники капіталів не бажали зволікати й прагнули миттєвого збагачення. Вони намагалися відшукати інші джерела отримання максимальних прибутків, оскільки англійська промисловість вже не забезпечувала значних грошових надходжень. Одним з них була банківська справа. Надаючи свої капітали для кредитування різноманітним місцевим і, особливо, іноземним компаніям, банки отримували високий і постійний прибуток. Ще прибутковішою справою виявився вивіз капіталу за кордон [...]. З кінця ХІХ ст. експорт капіталу став відігравати в Англії більш важливу роль, ніж експорт товарів» [16, 110]. І саме в цей період «фінансисти набули у світі такого значення, що вони часто затіняють в очах публіки розвиток промисловості» [17, 330].

Причому статистика темпів розвитку фінансової експансії британських банків вражає. Фактично саме в цей період зароджується глобальна лихварська система, від якої людство й насамперед Україна потерпають до сьогодні. «Англійські капіталісти віддавали перевагу не капіталізації свого прибутку способом установа нових обладнань на вітчизняних фабриках, де воно змусило б викинути величезну масу застарілого устаткування, а вивезенню його за кордон. [...] Англійська буржуазія стала найбільшим позичальником, а лондонський фінансовий ринок – фінансовим центром світу. Англія зі світової фабрики перетворилася на країну-утримувачку іноземних облігацій. Основа її потуги перемістилася із заводів у банки та на грошові ринки [...]. За 1870–1900 рр. її національний дохід подвоївся, тоді як доходи від закордонних інвестицій зросли в дев'ять разів» [18, 197].

Так само примушує країни-позичальниці жити в борг і другий із головних членів Антанти – Франція. Стосовно неї відома дослідниця деструктивних процесів у західному світі, які породили феномен тоталітаризму, Х. Арендт, попри власне єврейське етнічне походження, підкреслює, що існування обернено пропорційного зв'язку між розвитком у Франції банківського капіталу та прогресом у царині промислового розвитку неминує веде до зростання в цій країні одночасно ультралівих настроїв і антисемітизму, зумовлених фактично антинаціональною політикою єврейського банківського капіталу: «Позиції банкірів у економіці Франції були значно сильніші, ніж в інших капіталістичних країнах, а промисловий розвиток Франції після короткочасного підйому за правління Наполеона ІІІ настільки відстав від інших держав» [19, 82]. Справді, кланові Ротшильдів було байдуже, який політичний режим підтримувати в «країні базування». Головним для них бачилося не те, наскільки реакційна влада в країні, а те, чи дозволяє вона отримувати надприбутки, експлуатуючи самих французів та використовуючи фінансовий капітал не для розвитку національної економіки, а для спекуляцій на внутрішньому й зовнішньому фінансових ринках: «...французьким Ротшильдам у 1848 р. навряд чи знадобилися 24 години, щоб перенести свої послуги від уряду Луї-Філіппа до нової недовговічної Французької Республіки, а потім до Наполеона ІІІ. Такий самий процес повторився в дещо повільнішому

темпі після падіння Другої імперії і встановлення Третьої республіки» [20, 58].

І знов-таки, статистика використання в цій країні банківського капіталу на фінансування споживацького існування правлячих паразитичних класів і міжнародного кредитування, що підривало розвиток національної промисловості, просто вражає. «У 1870–1914 рр. темпи вивозу капіталу значно перевищували темпи зростання промислового виробництва: якщо за цей період обсяг промислового виробництва збільшився втричі, то експорт промислового капіталу – в шість разів. Понад те, до 1914 р. обсяг вивезеного капіталу в 1,6 раза перевищував загальну суму капітальних вкладень у промисловість і торгівлю Франції. [...] До 1914 р. вартість різноманітних цінних паперів у Франції становила 104 млрд франків, з них на частку вітчизняної промисловості й торгівлі припадало лише 9,5 млрд франків. Різко зростає кількість ратне, що жили на доходи з цінних паперів. До початку Першої світової війни їх налічувалося 2 млн осіб [...]. Французькі капітали спрямовувалися головним чином до європейських країн і насамперед до Росії. На початку ХХ ст. в Росії використовувалося 10–11 млрд франків» [21, 206–207].

Тож не випадково у своїй програмній праці «Імперіалізм як вища стадія капіталізму» В. Ленін саме Францію, де фінансовий капітал фактично придушував промисловий, вважав еталоном «лихварського капіталізму».

Водночас важливо врахувати, що фінансовий імперіалізм нерозривно пов'язаний із воєнним. У цьому зв'язку вже згадуваний Дж. Гобсон у класичній праці «Імперіалізм» підкреслював: «Ці великі комерційні махінації – грюндерство банків, маклерське посередництво, обрахування векселів, облаштування позик та організація акціонерних товариств утворюють центральний нервовий вузол сучасного капіталізму. [...] Чи стане хтось стверджувати серйозно, що європейські держави можуть розпочинати великі війни або розміщувати великі державні позики без згоди банкірського дому Ротшильдів або його союзників?» [22, 64].

Причина ситуації зрозуміла. По-перше, військовий потенціал необхідний для придушення всіх країн, які намагаються йти альтернативним шляхом модернізації промислового капіталу (у цьому разі Німеччини), оскільки вони завжди будуть зацікавлені у зламі системи глобального фінансового паразитизму, яка нині через небачений дисбаланс між кількістю реальних товарів і послуг та фінансових інструментів, що обслуговують їх використання, вкотре впритул підвела людство до війни. По-друге, військова потуга дає змогу вибивати борги. І нарешті, вона необхідна, щоб зберегти монополію в отриманні надприбутків через світове фінансове посередництво, яку утримувала Британія, а за підсумками Другої світової війни з повторної спроби захопили США, зруйнувавши Британську імперію та перетворивши американський долар на міжнародний платіжний засіб, яким довгий час був британський фунт стерлінгів. Звідсіля законічний висновок: «Багатство великих банкірських домів, розмах їхніх операцій та їхня космополітична організація роблять їх першими й рішучими прибічниками

ками імперіалістичної політики. Вони, володіючи найбільшою ставкою у справі імперіалізму, найширшими засобами можуть нав'язати свою волю міжнародній політиці» [23, 66].

Адже головна мета міжнародних фінансових монополістів не допустити до величезного акціонерно-посередницького джерела надзбагачення, яке утворюється внаслідок витонченої економічної форми пограбування решти світу, нових державних утриманців. Ось чому, повторюємо, Перша світова війна була пов'язана з боротьбою не так за переділ колоній, як за світове економічне лідерство та контроль над фінансовими потоками, навколо якого точиться відчайдушна боротьба і нині.

Але проблема в тому, що на етапі становлення вже міжнародної фінансової піраміди світового лихварства (за якої, як слушно зазначає Е. Гобсбаум, нові кредити надаються з відсотків, отриманих за попередні позики) неминуче настає ситуація, коли кредитор уже не може існувати без лихварських надприбутків, а позичальник, національну економіку якого душать боргові зобов'язання, більше не в змозі їх виконувати. Це й породжує потребу у «великій дубині» – військово-імперіалістичній потузі, за допомогою якої вибивають борги з держав-клієнтів за фактичного банкрутства вже національних урядів, що підсіли на боргову наркотичну голку (сьогоднішня світова фінансова система з її доларизацією і діяльністю МВФ була б просто неможлива без здатності США достатньо довгий час виконувати функцію «світового жандарма»). Зайве й казати про постійне прагнення потужних економічних гравців перетворити сучасну англо-американську тоталітарну фінансову монополію як мінімум на олігополію.

Звідсіля й затятість у веденні бойових дій «до переможного кінця». Щодо цього у відомій праці «Світове господарство та імперіалізм» М. Бухарін зазначав: «Експорт капіталу становить найбільш зручний метод економічної політики фінансового капіталу й найлегше захоплює нові галузі, підкорюючи їх монопольному пануванню “національних” фінансових груп. Ось чому загострення конкуренції між різними державами набуває тут особливо яскравих форм. Так, інтернаціоналізація господарського життя і тут неминуче тягне за собою вирішення спірних питань вогнем і мечем» [24, 70].

Як відомо, ця праця вплинула й на зміст ленінської розвідки «Імперіалізм як вища стадія капіталізму», де серед головних ознак сучасного імперіалізму згадується переважання вивозу капіталу над вивозом товарів.

Отже, цілком закономірно, що ще за кілька років до початку Першої світової війни, прогнозуючи її неминучість, видатний мислитель та ідеолог анархізму як антиімперської ідеології людської солідарності П. Кропоткін робить такий концептуальний висновок: «Нині існує в кожній державі особливий клас, або, точніше, банда, безкінечно могутніша, ніж промислові підприємці, і ця кліка також штовхає до війни. Це вищі фінансисти, великі банкіри. Вони втручаються в міжнародні відносини і готують війни» [25, 503]. Далі він пише: «Там, де наївні люди сподіваються відкрити глибокі політичні причини або національну ворож-

нечу, нема нічого, окрім змов, створених піратами фінансів. Вони експлуатують усе: політичні та економічні суперництва, національну ворожнечу, дипломатичні традиції та релігійні сутички. В усіх війнах останньої чверті століття проглядає рука великих фінансів» [26, 504–505].

Підтвердженням сказаному є, на наш погляд, той факт, що вже після укладення Версальської угоди та початку кредитування США, які протягом Першої світової війни подвоїли свій золотий запас за рахунок зруйнованої Європи, зокрема й Німеччини, нездатної виплатити безпрецедентні репарації, настала світова економічна криза, пов'язана з черговою розкруткою позичкового маховика (до 1929 р. новий фінансовий гегемон уп'ятеро наростив свої зовнішні грошові вливання, спрямовані на отримання надприбутку). Власне, ця фінансова катастрофа й запустила механізм світової економічної кризи та приготування до Другої світової війни.

Тобто насправді головна боротьба, яка призвела до світової війни, точилася не тільки за колонії як такі, а й за світовий монополізм у праві отримувати найшвидший гарантований лихварський надприбуток, з одного боку, і за те, щоб урешті зламати систему фінансового імперіалізму, досягши соціального й національного визволення, – з другого. На жаль, сьогодні той самий механізм глобального паразитизму не тільки не вдалось подолати. Навпаки, він набув безпрецедентних масштабів.

Академік М. Покровський, який спочатку встиг побувати в засновниках радянської історичної школи, а потім в «антимарксистських ренегатах історії», переконливо доводить, що хоча Росія справді не була готова до широкомасштабних бойових дій і цар Микола II постійно вагавсь, а реформатори на чолі з М. Столипіним будь-що прагнули уникнути втягнення держави, яка ще не оговтала від ганебної поразки в російсько-японській війні, в новий, уже катастрофічний для неї, збройний конфлікт, не тільки так звана партія війни, яка складалася з «реакційної воєнщини», а й об'єктивна ситуація штовхали імперію кинути виклик Австро-Угорщині та Німеччині.

У статті «Причини великої війни» М. Покровський зазначає, що внаслідок щораз більшої конкуренції на світовому продовольчому ринку Росія постійно втрачала надходження від головної статті експорту – зерна, і це ставило її економіку на межу катастрофи. Тому єдиним виходом було нарощення цього експорту за демпінговими цінами за допомогою надексплуатації штучно законсервованої російської общини. Адже «за 50 років (1861–1911) експорт зерна з Росії зріс більш ніж в 11 разів, причому якщо в 1860–70-ті роки через балтійські порти проходило його 54 %, а через чорноморські – 46 %, то в 1907 р. Балтійським морем було відправлено лише 11 %, а через Босфор і Дарданелли – 89 % збіжжя. Утім, посилення німецького впливу в Туреччині, прагнення Німеччини не тільки підкорити собі економіку Османської імперії, а й установити свій контроль над її збройними силами були й прямою загрозою Росії: панування Німеччини на берегах Босфору призвело б до повної залежності від неї економічного розвитку...

Росії...» [27, 418–419]. Це, зокрема, свідчить про зростання важливості ролі України та чорноморських портів у складі імперії (вона залишалася житницею і за радянської влади).

Понад те, готовність Росії до воєнного конфлікту з Німеччиною стає ще зрозумілішою, коли взяти до уваги, що внаслідок італійсько-турецьких і балканських війн османський уряд заклав Босфор, завдавши тяжкого удару по експортерах російського зерна. «Завдяки низці війн, що почалися з 1911 р. (італійсько-турецька, балканська, турецько-грецька та ін.) знамениті протоки – Босфор і Дарданелли – більшу частину часу були закриті для плавання. Що означало це для російського хлібного вивозу, неважко зрозуміти, якщо згадати, що цей вивіз за триріччя 1906–1908 рр., наприклад, на 89 % ішов через порти Чорного моря. [...] Збитки від закриття Дарданелл російський уряд оцінював у 30 млн руб. щомісяця». І це за ситуації постійного падіння вивозу внаслідок неефективності російського сільського господарства. Причому М. Покровський констатує нерозривний зв'язок паразитичного фінансового капіталу із сировинним експортом. «З гегемонією банків це чудово пов'язується, позаяк ми знаємо, що банки брали активну участь у спекуляції хлібом. І попри все, хоч би яким наочним видавалося це пояснення, тут ми маємо лише найреальніший привід війни [...] А причини містяться глибше» [28, 114].

Наростала й конкуренція з боку продуктивнішого німецького сільського господарства. Ось чому, як свідчить М. Покровський, саме Росія, знову-таки, прикриваючись гаслами про слов'янське братерство, фактично нацькувала Сербію на Австро-Угорщину, розуміючи, що у війну вступить і Німеччина, в поразці якої зацікавлені і Франція, яка прагне зберегти колонії та повернути Ельзас і Лотарингію з їхніми природними покладами, і Велика Британія. Остання, окрім усього решти, через зростання німецького військового й торговельного флоту ризикувала втратити свій статус «володарки морів» (згадаймо знамениту тезу одвічної британської геополітики: «хто володіє морями, той володіє світом»). Тобто під усіма слов'янофільськими міфологічними мареннями про Росію як третій Рим, що покликаний звільнити православний Константинополь, насправді приховувався геоекономічний інтерес – володіння середземноморськими протоками для виходу торговельного флоту з Чорного моря.

Ця критична залежність від сировинного експорту виникла тому, що в Російській імперії, попри всі декларовані здобутки цивілізації та сучасної економіки, й надалі панували механізми надприбутку, які базувалися на надексплуатації безпосереднього виробника та вивозі відновлюваних і невідновлюваних ресурсів у розвинені країни під гаслом «недоїмо, але вивеземо», яке нерідко трансформувалось у зловісну формулу «помремо (від недоїдання), але вивеземо» (як відомо, «нафтою і газом», тобто головним експортним товаром у царській Росії, на той час було зерно). Спираючись на дослідження того ж таки М. Покровського, Б. Кагарлицький пише: «Активний торговельний баланс можливо було підтримувати лише вивозом хліба з країни. В середині 80-х років вивозили 17 %

загального виробництва зерна, на початку 90-х – уже чверть. При цьому світові ціни падали. Зростання вивозу мало перекрити зниження цін, але російський експорт, що зростав, сам давив на світовий ринок, погіршуючи становище» [29, 389]. Виникало зачароване коло: задля виплати боргів, підтримки золотого рубля, без якого неможливо було отримати кредити й хоч якогось розвивати промисловість, влада зберігала архаїчні кріпосницькі форми експлуатації, а це зі свого боку вело до розорення села, посилювало соціальне напруження й готувало революцію 1905–1907 рр. [30, 402–403]. Надбудовою над цією все ще, по суті, здебільшого кріпосницькою системою праці був уже безмежно здеградований в інтелектуальному та моральному сенсах царизм [31].

Зокрема, паразитичний верхній прошарок російського суспільства потребував величезних фінансових ресурсів для підтримання свого надвисокого рівня життя на тлі тотально зубожілого населення (тут аналогії із сучасним станом путінської Росії також, як то кажуть, напрошуються самі собою). А це означає, що російський правлячий паразитичний клас, за великим рахунком, був не зацікавлений у реальній динамічній модернізації імперії, яка неминуче привела б до його швидкого усунення від влади. Загалом його влаштувало отримання надприбутків від вивозу зерна, що був пов'язаний із надексплуатацією селянства, адже модерними управлінськими стратегіями цей прошарок не міг оволодіти в принципі (і знов-таки, тут виникають паралелі з якістю економічної та політичної квазіеліти на пострадянському просторі). Якщо ж далі проводити аналогії із сьогоденням, зокрема із кредитуванням МВФ явно злочинних правлячих режимів на пострадянському просторі, то особливо показовим є те, що міжнародні фінансисти, як це було й за часів Наполеона, й на етапі підготовки Першої світової війни, всіляко підтримували реакційний царський режим, що був запорукою перманентно стагнаційного, а отже, кредитозалежного стану Росії. «Сприяючи капіталістичній індустріалізації країни, іноземні капітали водночас усіляко підтримували самодержавство, головну перешкоду на шляху економічного та соціального прогресу» [32, 74].

Саме обранням фінансово залежної моделі капіталістичного квазірозвитку й була зумовлена чергова переорієнтація Росії на її традиційних партнерів зі світосистемного ядра, майбутніх творців Антанти – Велику Британію та Францію, що не могло не призвести до віддалення від Німеччини. І це тоді як на противагу франко-англо-бельгійському капіталу, який передусім прагнув отримати надприбутки, загнавши країну-позичальника в боргову кабалу (як це сьогодні робить МВФ), співпраця з Німеччиною відкривала Росії шлях національного економічного розвитку й вела до подолання статусу якщо не периферійної, то принаймні напівпериферійної імперії. Адже, на відміну від світових лихварів, «німецькі підприємства не тільки випускали готову продукцію та збували її в багатьох регіонах Росії, а й вивозили за кордон» [33, 38], розвиваючи російську промисловість. Німецькі «інвестиції сприяли створенню низки промислових галузей, без яких неможлива була б індустріалізація країни: гірничо-металургійна, машинобудівна, електротехнічна, хімічна» [34, 40].

І навпаки, завдяки «щиросердій» допомозі спочатку Франції, а потім Великої Британії «до Першої світової війни Російська імперія за загальною сумою державного боргу посідала друге місце після Франції, а за обсягами державного боргу була першою у світі...» [35, 69]. Понад те, «до 1917 року Росія стає найбільшим позичальником у світі, на якого припадає приблизно 11 % обсягу світового боргу...» [36, 68].

Причому процес втягування Росії в економічну орбіту антинімецької коаліції не тільки з лихварськими, а й із військово-політичними намірами розпочався ще у ХІХ ст. Адже Петербург отримував позики на паризькій біржі ще з кінця 1880-х років. Їх загальна сума у 1889 й 1891 рр. становила близько 6 млрд 500 млн франків! Водночас показово, що левову частку банківських операцій (більш ніж 5 млрд франків) із надання Росії кредитів здійснювала банківська група французьких Ротшильдів, котрі з часів Наполеона уславилися здатністю отримувати надприбутки завдяки війнам та іншим кризовим станам, у яких виявлялися країни Європи [37, 52].

Далі борговий зашморг у «найкращих» традиціях нинішньої системи фінансового імперіалізму, становлення якої відбувалося саме напередодні Першої світової війни, почав швидко затягуватись: «...фінансовий агент у Парижі вмовив голову фінансового дому Ротшильдів приїхати до Росії і влаштував йому зустріч із Миколою ІІ. Наслідком цього стало переміщення від 1896 р. російських цінних паперів (облігацій) із Німеччини до Франції. Процес цей віддзеркалював... посилення франко-російського військово-політичного зближення (формування Антанти)...» [38, 151].

Вельми показово, що саме на початку 1880-х років, тобто фактично одночасно з отриманням перших французьких позик, Росія, вже контрольована французьким капіталом, розпочала з Німеччиною митну війну, спрямовану на віддалення від неї, внаслідок чого вже в 1887 р. імпорту із Німеччини зменшився від 46 % до 27 %. Самі позики були зумовлені передусім витратами, на які довелося йти під час російсько-турецької війни, що, до речі, значною мірою була спричинена прагненням Великої Британії зіштовхнути Росію з Османською імперією задля ослаблення (а отже, і збільшення фінансової залежності) їх обох. А вже наприкінці ХІХ ст. майже вся російська банківська система належала іноземцям [39, 589].

А далі вже цілковита фінансово-економічна залежність від геополітичних хазяїв неминуче вела Російську імперію до загибелі. У її економіці виникло засилля іноземних монополій, унаслідок чого надприбутки не стільки інвестувались у розвиток російської економіки, скільки виводилися за кордон: «У 1900 р. іноземні вкладення становили 45 % усього акціонерного капіталу в країні. Іноземні капіталісти щороку вибивали з Росії величезні суми як відсотки за кабальними позиками, наданими царському уряду. За потурання царизму англійські, французькі, бельгійські монополії захоплювали основні галузі важкої промисловості Росії, її багаті природні ресурси» [40, 111].

І саме через свою величезну заборгованість абсолютно неготова економічно й політично до війни імперія Романових була змушена йти у фарватері Антанти: «Своєрідність становища Росії в системі світового імперіалізму полягала в тому, що вона, з одного боку, була однією з “великих грабіжницьких держав”, що боролися за поділ та переділ світу, а з другого, – сама виступала об’єктом активних інвестицій фінансового капіталу найбагатших імперіалістичних держав. Для фінансового капіталу західноєвропейських держав Росія з її невичерпними запасами сировини та дешевою робочою силою була сферою найвигіднішого вміщення капіталу. Тенденція зростання імпорту іноземного капіталу залежала й від витрат держави на бюрократію, дедалі більші військові потреби. До 1914 р. державний борг Росії сягнув 4,5 млрд руб. До 35 % боргу за державними й гарантованими позиками використовувалось у невиробничій сфері. Причому ввіз іноземного капіталу до Росії мав яскраво виражений кабально-лихварський характер. Більш ніж 80 % капіталу, ввезеного в Росію, вміщувалось у державні позички, що робило царизм чимдалі залежнішим від європейського грошового ринку» [41, 305–306].

Як наслідок, упродовж 1881–1913 рр. Росія виплатила в рахунок погашення відсотків із позик та взятих кредитів 5 млрд руб., утративши при цьому велику частину свого золотого запасу, що в півтора рази перевищувала суму, отриману нею від закордонних інвесторів [42, 11]. Отже, переорієнтувавшись на світову банківську олігархію на початку ХХ ст., Росія вдруге після розриву союзу з Наполеоном, прогавила можливість уникнути сировинної залежності й стати на шлях самостійної модернізації завдяки економічному співробітництву з Німеччиною [43].

Звідсіля цілком справедливий концептуальний висновок про те, що, перебуваючи практично у статусі напівколонії, «Росія вступила в Першу світову війну не тільки за власними спонуканнями та мотивами, а й під впливом англійського та французького капіталу, що прив’язав її (за допомогою позик, інвестицій тощо) до своєї колісничі ще задовго до Першої світової війни [...], економічна залежність Росії від її старших партнерів – Англії та Франції – давала змогу останнім нав’язувати їй у ході війни, особливо за надавані позики та поставки зброї, умови, які зводили нанівець її самостійну роль у цій війні й змушували Росію воювати не стільки за свої імперіалістичні, скільки за чужі інтереси...» [44].

Причому військову промисловість також переважно контролював іноземний капітал, націлений передусім на отримання надприбутків, унаслідок чого темпи виробництва зброї та боєприпасів знижувались, знижуючи і боєздатність імперії [45, 631].

Але й це ще не все, фактично напередодні небаченої воєнної катастрофи саме за допомогою фінансового зашморгу Росію буквально примусили взяти на себе офіційні зобов’язання не просто вступити у збройний конфлікт на боці Антанти, а й воювати з використанням усього свого потенціалу (тут пригадується як Британія заплатила Олександрю I за участь у війні з Наполеоном за

таксою 250 тис. фунтів стерлінгів за 100 тис. боездатного війська). Конкретніше: саме після отримання в 1906 р. величезної довгострокової позики від Франції у 1 млрд 200 млн франків, що мала зарадити катастрофічному стану імперії після поразки у війні з Японією, в текст військово-політичного франко-російського союзу 1891 р. було внесено поправки, згідно з якими в разі нападу Німеччини на Францію Росія зобов'язувалася виставити не 800 тис. солдатів, як було передбачено раніше, а «все військо, яким володіє» (що перевищувало чисельно французьку армію втричі) [46].

Отже, економічними та воєнно-політичними засобами, вкотре використовуючи для цього Росію, світові фінансово-імперські монополісти фактично загнали Німеччину в економічну блокаду, внаслідок якої вона не могла реалізувати конкурентні переваги своєї економіки на зовнішніх ринках задля мирного «економічного проникнення», що придушувало її промисловість, і водночас вони ж таки створювали для Другого райху реальну загрозу війни на два фронти з катастрофічними для свого головного геоекономічного суперника перспективами.

Водночас особливо важливо зазначити, що союзницькі відносини з Росією у війні проти Німеччини зовсім не завадили фінансовим кредиторам і надалі заганяти її в жахливу боргову пастку, щоб максимально нажитися за її рахунок. Отже, згорнувши економічне співробітництво з німецьким капіталом, переважно спрямованим на розвиток реального високотехнологічного сектору за допомогою прямих інвестицій у російську економіку, на користь кредитування англо-франко-бельгійського банківського позичкового капіталу, що орієнтувався на отримання передусім лихварських надприбутків, імперія Романових вкотре обрала екстенсивно-застійний алгоритм свого існування, що неминуче мало закінчитися її крахом.

Тому, коли М. Покровський пише про ініціативу Росії в розпалюванні війни, пов'язану передусім із мотивом збереження будь-що морських транспортних шляхів хлібного експорту, він усе-таки недооцінює ще один потужний чинник, до речі, невіддільний від так званої проблеми проток. Ідеться про фінансову залежність Санкт-Петербурга від «союзників», що давала їм змогу нацьковувати Росію на Австро-Угорщину та Німеччину для реалізації геоекономічних інтересів країн Антанти та штовхала до продажу ще більших обсягів зерна за демпінговими цінами.

Утім, і сам М. Покровський, аналізуючи передумови Першої світової війни, мусив визнати, що її глибинні причини не зводилися тільки до геополітичних прагнень контролю над Босфором та Дарданеллами задля забезпечення безперервного експорту зерна з чорноморських (українських) портів Російської імперії: «...говорити лише про російський імперіалізм було половинчастим вирішенням завдання. Уже від кінця ХІХ ст. ми маємо російсько-французький імперіалізм. На континенті Європи він стояв проти німецького імперіалізму: англійський імперіалізм був «третім, що радіє в цій суперечці» [47, 147]. Тому історик зазначає: «...ясно одне: величезна участь неросійських капіталів у російському господар-

стві мала виводити його з національних меж і примушувати розділити долі світових кон'юктур» [48, 139].

Справді, без будь-яких «сараєвських інцидентів» (тобто замаху сербських терористів на австрійського ерцгерцога), за якими, на думку М. Покровського, також стояв Санкт-Петербург, Франція та Британія штовхали вільгельмівську військову еліту до розв'язання війни. Адже після створення Антанти: «...якщо навіть не брати до уваги жахливе ускладнення, що могло виникнути в разі англійського втручання, німецький імперіалізм був приречений на поразку, вимушений протистояти комбінованій потузі Франції та гігантської Російської імперії, яка, на противагу німецькій індустріальній державі з її [...] браком робочої сили, черпала поповнення з багатого людського резервуару. Відтоді як Росія взялася до систематичного навчання щораз нових військових частин – улітку 1914 року під прапором “російської армії мирного часу” вже перебувало 1,8 млн осіб, – співвідношення сил між Німеччиною та її противниками постійно змінювалось не на користь Німеччини. Цей безсумнівний [...] розвиток міжнародних відносин становив украй серйозну загрозу для всезагального миру» [49, 638].

Якщо додати до цього, що, як пише А. Зайончовський у двотомній праці «Перша світова війна 1914–1918 рр.», сам лише флот Англії переважав своїми силами військові флоти всіх Центральних держав, тоді як англійський та французький флоти цілком могли діяти спільно, блокуючи німецький (що фактично й відбулось), то стає зрозуміло: таке співвідношення не могло не спонукати німецький генералітет до дій на випередження. Завдаючи удару першим, Берлін принаймні мав би перевагу в ініціативі ведення бойових дій і змогу забезпечити собі тил: для цього слід було розгромити погано озброєну російську армію.

Про те, яким нерівноправним членом Антанти від самого початку була Росія, свідчить факт, що після початку війни Франція, маючи на своїй території основну суму російських золотих запасів, призначених для виплат за кредитами, наклала мораторій на ці активи, вимагаючи від Росії, щоб за рахунок урядових вкладів обслуговувались не тільки державні, а й приватні позики. «Неймовірним бачилося й те, що союзник, а не ворог запровадив заборону на використання російських грошових заощаджень. Міністерство фінансів не могло оплатити перші военні замовлення за кордоном. Окрім потреб військового відомства валюта була потрібна для приватної промисловості і торгівлі» [50]. Як наслідок, Росія, що не могла фінансувати военні замовлення (передусім на зброю та боєприпаси), заплатила за заморожування своїх авуарів за кордоном сотнями тисяч життів підданих.

Зрештою, будучи зацікавленою в участі Росії у війні, яка, до речі, забрала життя приблизно 600 тис. українців, уже Велика Британія відкрила кредити для імперії Романових під час Першої світової. Наслідки цієї «допомоги» були вражаючі: становлячи на початок 1914 р. приблизно 9 млрд руб., на 1 липня 1917 р. зовнішній борг Росії сягнув 43,9 млрд руб., а на початок 1918 р. трохи не дотяг до фантастичної цифри 60 млрд руб. золотом! [51]. Причому вимога сплати всіх

боргів за будь-яких обставин не підлягала перегляду (як відомо, часткове погашення французьких цінних паперів на 400 млн доларів задля покращення відносин із Заходом було здійснене навіть урядом М. Горбачова).

А це означає, що заради збереження свого боржника – Російської імперії – Антанта в принципі не могла піти (й не пішла) на надання незалежності Україні, чим, до речі, заклала додатковий геополітичний чинник, що сприяв Другій світовій війні.

Узагалі, геополітична конфігурація, що виникла в Європі завдяки Версальській системі, за якою Україну розділили по живому, була не стільки фіксацією кордонів титульних етносів, що претендували на власну державність після розпаду Австро-Угорської імперії, як це сьогодні нерідко пишуть у вітчизняних підручниках, скільки цілком свідомим створенням часто штучних меж із метою збереження Російської імперії, яка знову загрожувала б Німеччині, або принаймні вибудовуванням «санітарного кордону» проти більшовицької Росії.

Хоча насправді такий антибільшовицький «Східний вал» був би набагато міцнішим, якби до його складу ввійшла незалежна українська держава. Адже в разі утворення країнами Східної Європи спільного військово-політичного союзу нацистська Німеччина навряд чи наважилась би напасти на Чехословаччину та Польщу.

Водночас версальське приниження Німеччини і, як наслідок, спроба підтриманого більшовиками комуністичного перевороту в знекровленій війною країні призвели до виникнення нацизму, який фактично став екстремістською (а іншої і не могло бути за тих історичних умов) реакцією на зазіхання як фінансово-паразитичного ультралібералізму, так і російського комунізму (що, до речі, завжди підкреслювали у своїх програмних працях і Гітлер, і головний ідеолог Третього райху А. Розенберг, будуючи всю свою пропаганду на боротьбі водночас проти єврейського банківського капіталізму та російського більшовизму). Узагалі, символічно, що спроба захоплення влади комуністами з метою встановлення радянської влади в Німеччині та Версальський договір припали на той самий 1919 р.

Європейські метрополії і до того не одне століття розпалювали конфлікти на етнічному ґрунті за старим як світ принципом «розділяй і владарюй», тож багатолітня практика дискримінації етносів, що перебували в складі їхніх імперій, безумовно, справила вкрай негативний вплив на можливості конструктивної федералізації Східної Європи, ставши каталізатором Першої світової війни.

Але й тут потрібно взяти до уваги, що в останні десятиліття перед тією війною зростанню військово-політичної напруги в Центрально-Східній Європі, знову-таки, сприяла фінансово-імперіалістична політика основних на той час країн світосистемного ядра стосовно так званої периферії, безпосереднім наслідком чого стало посилення економічних негараздів, а відтак і соціально-політичної нестабільності та проявів екстремізму в новоутворених балканських країнах: «Більшість сучасних балканських історіографів наголошують, що

відсталість регіону напередодні Першої світової війни була спричинена тогочасними зовнішніми впливами: слабкість місцевої інфраструктури зумовлювалася ще наслідками османського правління, однак надалі національні економіки не могли розвинути через імперіалізм та експлуатацію з боку інших європейських держав. [...] До 1914 р. загальна сума боргу балканських країн далеко переросла рівень їхнього національного багатства: Болгарія заборгувала 850 млн франків, Сербія – 903 млн франків, Румунія – 1,7 млрд франків, а Греція – 1,25 млрд франків. Відсоткові виплати по цих позиках незабаром стали забирати суттєву частину національного валового продукту цих держав» [52, 33].

А якщо говорити про небезпечний агресивний шовінізм на Балканах, то, поза сумнівом, його розпалював у своїх інтересах той-таки паразитичний капітал, у тенетах якого опинилися країни регіону. «Отже, французька військова промисловість до самого кінця утримувала свої позиції в Сербії, інтереси французької військової індустрії, інтереси французького позичкового капіталу, що притікав у Белград через Франко-Сербський банк, і, нарешті, союз Франції з Росією – такі були три основні сили, на які перед війною спирався французький імперіалізм як у Сербії, так і скрізь на Балканах. Водночас завдяки балканським війнам та підтримці французького капіталу сербські шовінізм і націоналізм посилилися до такої міри, що невдовзі Франція не могла задовольняти попит на зброю» [53, 642–643].

Що ж до так званих недержавних, або «неісторичних», націй чи етносів Центрально-Східної Європи, а також перелічених новоутворених східноєвропейських держав, які здобули суверенітет до значної міри завдяки геополітичним маніпуляціям європейських імперій, то їхній затятий етноцентризм та агресивність, яка справді дає підстави говорити про Балкани як про порохову діжку Європи, були зумовлені не тільки зазіханнями Австро-Угорщини, Росії, та Османської імперії, а й штучним гальмуванням економічного та духовного розвитку цього регіону у складі тих-таки напівпериферійних імперій у попередні як мінімум сто років і не меншою мірою – тим новим типом паразитичного гегемонізму, який дістав назву «фінансовий імперіалізм».

Не змінилася ситуація і після закінчення Першої світової війни. Адже у Версалі та Тріаноні право націй на утворення самостійних держав значною мірою лише декларували, а насправді реалізували проект геополітичних буферних зон, спрямований передусім на захист інтересів країн-переможців. Заблокувавши процеси нормального націєтворення, ця нова геополітична конфігурація лише посилила національний екстремізм у Східній Європі. «Отже, ідея самовизначення застосовувалася лише вибірково, або для посилення прямого удару територіальній цілісності Центральних держав та більшовицької Росії, або задля створення “буферних держав”, залежних від “західної” європейської підтримки. Ці держави мали в майбутньому запобігти німецькій експансії на схід (Польща) та південь (Чехословаччина та Югославія), або ж просуванню Росії на захід (Польща, Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва). “Буферні держави” мали бути

достатньо сильними, аби виконати це завдання. Стосовно Чехословаччини та Югославії це завдання потребувало радше федеративного, поліетнічного устрою, ніж етнічно спаяних геополітичних утворень» [54, 190].

Що ж до України, то, як було показано вище, внаслідок переважно фінансово-паразитичних мотивів держав-переможців, її було фактично насильницьки залишено у складі тепер уже більшовицької імперії.

Але, намагаючись приховати за гуманістичною ідеєю права націй на самовизначення власні геополітичні та гео економічні інтереси, країни-переможці фактично досягли протилежного результату. Попри їхні відчайдушні прагнення за допомогою версальського безпрецедентного пограбування Німеччини раз і назавжди позбавити її статусу хоча б європейського економічного лідера, саме з огляду на існування величезного технічно-економічного та наукового (а отже, в перспективі й військового) потенціалу цієї держави та відсутності великих руйнувань на її території, де не було бойових дій, виконати це завдання не вдалося. «Ні в абсолютних, ані у відносних термінах Німеччина не була послаблена до тієї міри, яку часто припускали у 20-ті роки. В абсолютних термінах промислові та транспортні ресурси Німеччини лишилися переважно незайманими, тому що Перша світова війна не розгорнулася на її території. У відносних термінах територіальне упорядкування, ствержене на національному принципі, як, наприклад, це сталося у 1919–1921 роках, фактично залишило Німеччину другою європейською країною після Росії...» [55, 13].

Понад те, намагання створити на сході Європи свого роду філіал Антанти (згадаймо бодай спробу організації так званої Малої Антанти способом об'єднання Чехословаччини, Югославії, Румунії, що насправді більшою мірою мало антиугорську, аніж антинімецьку спрямованість), який одночасно давав би змогу стримувати як чергові реваншистські зазіхання Німеччини, так і загарбницькі наміри Радянського Союзу, фактично справили протилежний ефект. «Центральна позиція Німеччини лише посилювалась цими змінами. Саме існування цих новітніх незалежних, але дуже вразливих держав Східно-Центральної Європи, узаконених західними союзниками-переможцями, схилило політичний та дипломатичний баланс на користь Німеччини. Це (а), перш за все, створювало буфер проти повені більшовицької революції, (б) потім спонукало радянську Росію до співробітництва з Німеччиною у 20-ті роки, а згодом і поділу цього регіону 1939–1940 років і (в) максимально розладнало зусилля радянсько-західної співпраці, спрямованої проти нацистської Німеччини наприкінці 30-х років, оскільки Захід тоді утримувався у своїх зобов'язаннях щодо тих держав від того, аби розрахуватись з Радянським Союзом за таке співробітництво, жертвуючи справжньою незалежністю Центрально-Східної Європи» [56, 13–14].

Отже, внаслідок імітації процесів реального націєтворення на території Східної Європи з метою формування на континенті додаткової військово-політичної противаги своїм потенційним противникам Англія та Франція не

змогли вирішити завдання європейської демілітаризації. Адже на частині територій новостворених незалежних держав проживали етнічні німецькі меншини, а самі ці землі донедавна входили до складу Другого райху. Водночас частина або вся територія нових суверенних країн довго належала Російській імперії, правонаступником якої де-факто став СРСР, що за короткий період свого існування вже встиг налякати як мінімум Польщу, Румунію і Прибалтику експансіоністськими зазіханнями під гаслами експорту світової пролетарської революції. Як наслідок, виникла абсурдна ситуація зачарованого кола: західні гаранті територіальної цілісності країн і непорушності кордонів у Європі після своєї мюнхенської зради Чехословаччини були вимушені підтримувати союзницькі відносини з новими країнами Східної Європи, тим самим позбавляючи себе можливості укласти антигітлерівський пакт із СРСР, а ці країни (зокрема, й Польща) не тільки не бажали навіть тимчасово надавати радянським визволителям свою територію для воєнної протидії Гітлеру, а й, створивши військові націоналістичні диктатури, таємно й навіть відкрито почали співпрацювати з нацистами. Понад те, «побоювання Росії та комунізму з боку Східно-Центральної Європи тривало і в роки війни та німецької окупації. Згодом внаслідок цих побоювань кілька рухів після першого етапу опору кінець-кінцем схилились до співробітництва з окупантами» [57, 16]. До того ж загальноєвропейську нестабільність постійно посилювали взаємні територіальні претензії та економічні негаразди в Східній Європі, з яких часто користалися нацисти.

Отже, альтернатива двом тоталітарним монстрам, які прагнули світового панування, виявилася позірною. «Ця альтернатива також заперечувалась численними поділами та суперництвами, які породжувались обоюдно територіальними вимогами, утисками етнічних меншин, соціально-економічними злиднями, взаємно роздратовуючими національними психологіями та відвертою політичною короткозорістю. Ці фактори трансформували внутрірегіональні стосунки на арену боротьби та полегшували гітлерівську програму завоювань. Навряд чи є перебільшенням вважати, що, як загальне правило, у міжвоєнній Східно-Центральній Європі спільні кордони спричиняли ворожі відносини. Таким чином, “звинувачення” у зраді регіональної незалежності має адресуватися власним фундаментальним слабкостям, нестабільності інституцій та безвідповідальності урядів, так само як і активним та пасивним провинам великих держав» [58, 17–18].

Таке потворне трактування історичної справедливості права націй на самовизначення негайно запустило процес мілітарної ескалації, що неминуче мав завершитися новою світовою воєнною катастрофою. Зокрема, перед реальною загрозою чергової бійні між традиційними воєнними супротивниками в новостворених східноєвропейських державах перемогли авторитарні націоналістичні диктатури. У Другій Речі Посполитій за керівництва Ю. Пілсудського сформувався новітній імперський синдром, що проявився у планах створення Великої Польщі від Балтійського до Чорного моря й навіть здобуття нею заморських

колоній, що швидко позначилось і на міжнародній політиці Варшави. У жовтні 1920 р. Польща захопила м. Вільнюс та Вільнюський край у Литви, на що союзники заплющили очі, узаконивши цю анексію 15 березня 1923 р. на конференції послів Англії, Франції, Італії та Японії.

Фактично під прикриттям Антанти, скориставшись тодішньою урядовою кризою в Німеччині, 3 травня 1921 р. поляки, знов-таки, застосовуючи військову силу, захопили частину Верхньої Силезії. Окрім того, попри «диво на Віслі», коли у вирішальній битві радянсько-польської війни 1919–1921 рр. Варшава відстояла незалежність, зокрема, й тому, що на її боці виступили військові з'єднання УНР, – не погоджуючись із лінією Керзона, яка встановлювала східний кордон за принципом етнічного домінування, 25 квітня 1920 р. Польща захопила частину українських і білоруських земель, зрадивши своїх недавніх союзників у боротьбі з більшовицькою навалою. А потім, щоб заручитись підтримкою Німеччини перед загрозою з боку Радянського Союзу, вона почала загравати з гітлерівським режимом, у руслі якого була й категорична відмова пропустити через свою територію частини Червоної армії, буцімто для надання допомоги зраженій унаслідок Мюнхенської змови Чехословаччині.

Головною метою британського прем'єра Н. Чемберлена, відколи стало зрозуміло, що політика умиротворення не принесла Європі миру, було зовсім не надати Польщі реальну військову допомогу, а лише спробувати запобігти їй ще тіснішому співробітництву з нацистською Німеччиною, що створювало для останньої міцний тил у разі нападу на Францію та Велику Британію. Як відомо, все це закінчилося змовою між сталінським та гітлерівським режимами, німецьким вторгненням значно більшими силами, аніж розраховували поляки, на їхню суверенну територію, офіційним початком Другої світової війни й наступним поділом Польщі за пактом Молотова – Ріббентропа. А потім Гітлер таки розв'язав війну проти західної коаліції, розраховуючи, як і колись генерали Німецької імперії, розгромити своїх супротивників на Заході й Сході по черзі, не давши їм змоги об'єднатися. І, як і в Першу світову, зрештою-таки, дістав війну на два фронти, що, як і у випадку з Другим райхом, призвело до грандіозної воєнної поразки.

Джерела та література:

1. Бялог Ю. *Германия: от политики Бисмарка к колониальной политике [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <https://invirostov.livejournal.com/163725.html>. – Назва з екрана.
2. Самсонов О. *Германия на пути к Первой мировой войне [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <https://topwar.ru/8533-germaniya-na-puti-k-pervoy-mirovoy-voynе.html>. – Назва з екрана.
3. *Англия в конце XIX в. Отставание от основных конкурентов [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <http://tourism-london.ru/spavochnik-po-velikobritanii/istoricheskoe-stanovlenie-velikobritanii/626-angliya-v-konce-xix-v-otstavanie-ot-osnovnyh-konkurentov.html>. – Назва з екрана.

4. Федотов Г. Учение об империализме в одноименной книге Д.А. Гобсона [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ruskline.ru/analitika/2014/10/21/uchenie_ob_imperializme_v_odnoimennoj_knige_da_gobsona/. – Назва з екрана.
5. Англия накануне Первой мировой войны [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://tourism-london.ru/spravochnik-po-velikobritanii/istoricheskoe-stanovlenie-velikobritanii/637-angliya-nakanune-pervoy-mirovoy-voyny.html>. – Назва з екрана.
6. Экономическое развитие ведущих капиталистических стран с 70-х гг. XIX в. и до Первой мировой войны. Глава 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.guter.info/bibliotek_Vuks/Econom/golub/04.php. – Назва з екрана.
7. Шморгул О. Універсальні характеристики неокорпоративізму в цивілізаційному вимірі // Людина. Розум. Історія: За матеріалами філософських читань пам'яті І.В. Бойченка: зб. наук. праць «Філософські діалоги'2011». – К., 2011. – С. 222–237.
8. Тойнби А. Дж. Пережитое. Мои встречи. – М.: Айрис-пресс, 2003. – 672 + 8 с.
9. Травин Д., Маргания О. Европейская модернизация: в 2-х кн. – Кн. 1. – М.: АСТ, СПб.: Terra Fantastica, 2004. – 665 с.
10. Травин Д., Маргания О. Европейская модернизация: в 2-х кн. – Кн. 2. – М.: АСТ, СПб.: Terra Fantastica, 2004. – 572 с.
11. Арон Р. Мир і війна між націями. – К.: МП «Юніверс», 2000. – 688 с.
12. Хобсбаум Э. Век империи. 1875–1914. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 512 с.
13. Гильфердинг Ф. Капитал. Новейшая фаза в развитии капитализма. – М.: Государственное изд-во, 1924. – 480 с.
14. Там само.
15. Хобсбаум Э. Век капитала. 1848–1875. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 480 с.
16. Бураков Ю.В., Питльована Л.Ю. Нариси історії Англії нового часу. – Львів: Центр Європи, 2003. – 128 с.
17. Сорель Ж. Социальные очерки современной экономики: Дегенерация капитализма и дегенерация социализма. – М.: КРАСАНД, 2011. – 376 с.
18. Экономическая история капиталистических стран. – М.: Изд-во Московск. ун-та, 1986. – 360 с.
19. Арндт Х. Джерела тоталітаризму. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. – 584 с.
20. Там само.
21. Экономическая история капиталистических стран. – М.: Изд-во Московск. ун-та, 1986. – 360 с.
22. Гобсон Дж. Империализм. – М.: Книжн. дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 288 с.
23. Там само.
24. Бухарин Н.И. Проблемы теории и практики социализма. – М.: Политиздат, 1989. – 512 с.
25. Кропоткин П.А. Хлеб и воля. Современная наука и анархия. – М.: Правда, 1990. – 638 с.
26. Там само.
27. История СССР. XIX – начало XX в. – М.: Высш. шк., 1987. – 542 с.
28. Покровский М.Н. Империалистическая война. – М.: Изд-во Коммунистич. Академии, 1931. – 340 с.
29. Кагарлицкий Б. Периферийная империя: Россия и миросистема. – М.: Ультра. Культура, 2004. – 528 с.
30. Там само.
31. Колпакиди А., Потапов Г. Николай святой или кровавый? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://loveread.ec/read_book.php?id=65334&p=2. – Назва з екрана.

32. Тарновский К. Социально-экономическая история России. Начало XX в. Советская историография середины 50-х – начала 60-х годов. – М.: Наука, 1990. – 292 с.
33. Ерохина О. Германский капитал в российской экономике в конце XIX – начале XX века // Вестник Челябинского государственного университета. – История. Вып. 31. – 2009. – № 12 (150). – С. 36–41.
34. Там само.
35. Цареградская Ю. Государственный долг в дореволюционной России: историко-правовые аспекты становления и развития // Актуальные проблемы российского права. – 2015. – № 7 (56). – Июль. – С. 65–70.
36. Там само.
37. Бовыкин В.И. Французские банки в России. Конец XIX – начало XX в. – М.: РОССПЕН, 1999. – 256 с.
38. Сироткин В. Вехи отечественной истории. Очерки и публицистика. – М.: Междунар. отношения, 1991. – 272 с.
39. Антонов М. Капитализму в России не бывать! – М.: Яуза, Эксмо, 2005. – 672 с.
40. Чунтулов В.Т. и др. Экономическая история СССР: учеб. для экон. вузов. – М.: Высш. шк., 1987. – 368 с.
41. История СССР XIX – начало XX в. – М.: Высш. шк., 1987. – 542 с.
42. Россия во внешнеэкономических отношениях: уроки истории и современность: материалы к конференции. – М.: Российская академия наук, Ин-т науч. информации по общественным наукам, 1993. – 228 с.
43. Шморгул О. Цивілізаційна сутність епохи бонапартизму та історичний шанс альтернативного розвитку Російської імперії // Вітчизняна війна 1812 року в контексті поступу всесвітньої історії. – К.: Фенікс, 2013. – С. 207–235.
44. Маевский И. К вопросу о зависимости России в период Первой мировой войны [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://scepis.net/library/id_644.html. – Назва з екрана.
45. Хальгартен Х. Империализм до 1914 года. – М.: Издательство иностранной литературы, 1961. – 695 с.
46. Мартьянов А. России: как мы веками были страной-должником [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.odnako.org/blogs/kreditnaya-istoriya-rossii-kak-mi-vekami-bili-stranoj-dolzchnikom/>. – Назва з екрана.
47. Покровский М.Н. Империалистическая война. – М.: Изд-во Коммунистич. Академии, 1931. – 340 с.
48. Там само.
49. Хальгартен Х. Империализм до 1914 года. – М.: Издательство иностранной литературы, 1961. – 695 с.
50. Упрямец С. Финансовая Антанта: первые военные займы русского правительства на англо-французском денежном рынке (1914 год) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ist-konkurs.ru/raboty/2014/1530-finansovaya-antanta-pervye-voennye-zajmy-russkogo-pravitelstva-na-anglo-frantsuzskom-denezhnom-rynke-1914-god>. – Назва з екрана.
51. Финансовый крах Российской Империи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://arctus.livejournal.com/101381.html>. – Назва з екрана.
52. Єлавич Б. Історія Балкан. ХХ століття. – К.: Свенас, 2004. – 600 с.
53. Хальгартен Х. Империализм до 1914 года. – М.: Издательство иностранной литературы, 1961. – 695 с.

54. Геффернен М. Значення Європи. Географія та геополітика. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – 464 с.
55. Ротшильд Дж. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами. – К.: Мегатайп, 2001. – 496 с.
56. Там само.
57. Там само.
58. Там само.

© Александр ШМОРГУН

ПЕРВАЯ МИРОВАЯ ВОЙНА КАК ПРОЛОГ ВТОРОЙ ВСЕМИРНОЙ ВОЕННОЙ КАТАСТРОФЫ: СТАДИАЛЬНО-ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ

В статье проанализированы особенности изменений социально-экономического лидерства в конце XIX в. Показано, что отставание Великобритании от её конкурентов на внешних рынках связано с переходом на экстенсивный алгоритм существования самой крупной империи мира, которая стала родиной промышленного переворота, её переориентацией на финансово-ростовицкие механизмы получения сверхприбылей, что является показателем начала стадияльно-цивилизационного упадка классической буржуазной формации. Также показано, что Германия, которую и в наше время многие историки продолжают считать главным виновником Первой мировой войны, в этот период получает конкурентные преимущества в первую очередь за счёт форсирования инновационной составляющей своего развития, обусловленного выбором принципиально другой, относительно англосаксонской, модели общественного устройства постакапиталистического типа. Важно, что именно базирясь на подобных основах нового общественного строя, уже в XX в. ряд развитых стран Востока и Запада продемонстрировал экономическое чудо.

Доказано, что истоки антагонизма между наиболее мощными геополитическими игроками, который привёл к Великой войне, обусловлены не столько так называемым колониальным переделом мира, сколько столкновением двух несовместимых стратегий дальнейшего существования человечества. Причём обречённость Российской империи при таком подходе была связана именно с тем, что, в очередной раз упустив исторический шанс модернизации, она в неизбежном мировом военном конфликте по причине доминирования в государстве компрадорски ориентированного класса, выбрала статус сателлита Великобритании и Франции, которые в то время были основным форпостом именно загнивающего монопольно-финансового и захватнического империализма качественно нового глобального типа, что в конце концов стало главной причиной обеих

мировых, а потом «холодной» и нынешней «гибридной» войн (путинский режим является производным от современной глобальной «мирсистемы» уже постмодерного неокOLONIALИЗМА).

Ключевые слова: стадіально-цивілізаційний підхід, фінансовий імперіалізм, геополітика, національне самоопределение, неокOLONIALИЗМ.

© Olexander SHMORGUN

WORLD WAR I AS A PROLOGUE TO THE SECOND WORLD MILITARY CATASTROPHE: THE STADIUM-CIVILIZATION PRECONDITIONS

The article analyzes the peculiarities of changing socio-economic leadership at the end of the nineteenth century. It is shown that Britain's lag behind its rivals in foreign markets is associated with the transition to an extensive algorithm for the existence of the largest empire in the world, the homeland of the industrial revolution, its reorientation to financially usurious mechanisms for obtaining super-profits, an indicator of the beginning of the stadial-civilizational decline of the classical bourgeois formation. It is shown that Germany, which in our time continues to be considered the main culprit for World War I, during this period, receives competitive advantages, first of all, by forcing an innovative component of its development, due to the election of a fundamentally different, relative to the Anglo-Saxon, model of the postcapitalist type of social order. It is important that on the basis of similar principles of the new social system in the twentieth century, a number of developed countries of the East and West have made an economic miracle.

It has been proved that the sources of antagonism between the most powerful geopolitical players that led to the Great War are due not so much to the so-called colonial redistribution of the world, but to the collision of two incompatible strategies for the further existence of mankind. Moreover, the doom of the Russian Empire for such an approach was related precisely to the fact that once again lost the historical chance of its own modernization, it was in the world military conflict that was inevitable, because of the domination in the state of a compradoriously oriented class, elected the status of a satellite of the United Kingdom and France, which at that time was the main outpost of the rotting monopoly financial and invading imperialism of a qualitatively new global type, which eventually became the main cause of both worlds wars, and then the cold and present "hybrid" wars (the current Putin regime is derived from the modern global "postmodern system" of postmodern neo-colonialism).

Keywords: stadial-civilization approach, financial imperialism, geopolitics, national self-determination, neocolonialism.